

METİN SÖZEN

UĞUR TANYELİ

SANAT

kavram ve terimleri

SÖZLÜĞÜ

Remzi Kitabevi

SANAT
Kavram ve terimleri
SÖZLÜĞÜ

METİN SÖZEN, doğa-tarih-kültür zenginliklerimizin korunması, hızla yaşama geçirilmesi, tanıtılması, derinliğine araştırmalarla desteklenmesi, deneyimli kadroların yetiştirilmesi amacıyla kurulan ÇEKÜL/Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı'nın Yönetim Kurulu Başkanlığını yaptı.

Sözen'in çabalarıyla kentlerde bir Çevre Kültür Evi yaşama geçmeye, Kent Tarihi Müzesi ve arşivleri oluşturulmaya başlandı. Kültür-Sanat-Zanaat Atölyeleri, Yaz Okulları'yla da eğitimin boyutlandırılmasına yönelindi. Uluslararası ortamlara hızla taşınan, yeni umutların yeşermesine yol açan Tarihi Kentler Birliği'nin kurulması ve ülke gerçeklerine uygun gelişmesi sağlandı.

Süreklilik isteyen bu çabalara bağlı olarak, Prof. Dr. Metin Sözen'in değişik dillerde yayınlanmış çok sayıda kitap ve makaleleriyle, kültürel varlıkların yitirilmeden korunması ve tanıtılması amacıyla önderlik ettiği, katkıda bulunduğu ulusal ve uluslararası ödüller alan belgesel film çalışmaları bulunmaktadır. Sözen'i 2 Ağustos 2025'te kaybettik.

UĞUR TANYELİ (YTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı Başkanı) 1970 yılında İstanbul DGSA Mimarlık Bölümü'ne (bugün MSGÜ Mimarlık Fakültesi) girdi. 1976'da mezun oldu. 1977'de Mimarlık Tarihi Kürsüsü'nde asistanlık görevine başladı. Ardından İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı'nda çalışmaya başladı. Ekim 1986'da Prof. Dr. Metin Sözen'in yönetimi altında hazırladığı "Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15. yy)" başlıklı teziyle doktor unvanını aldı.

Ekim 1990'da bir yıl süreyle Michigan Üniversitesi, Ortadoğu ve Kuzey Afrika Araştırmaları Merkezi'nde konuk öğretim üyesi olarak bulundu. Yurda dönüşünün ertesinde İTÜ'deki görevinden ayrıldı ve Ekim 1992'de doçent unvanına hak kazandı.

1991-92 yaz yarıyılından başlayarak Anadolu Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi'nde mimarlık tarihi dersleri verdi. Haziran 1998'de YTÜ Mimarlık Fakültesi'ne profesör olarak atandı.

Uğur Tanyeli, 1994 yılında TMMOB Mimarlar Odası'nın "Mesleğe Katkı Ödülü"nü aldı.

METİN SÖZEN / UĞUR TANYELİ

SANAT

kavram ve terimleri

SÖZLÜĞÜ

Resim-Heykel-Mimarlık
Geleneksel Türk Sanatları
Uygulamalı Sanatlar
ve Genel Sanat Kavramları

Remzi Kitabevi

SANAT KAVRAM VE

TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ / M. Sözen – U. Tanyeli

© Remzi Kitabevi, 2010

Her hakkı saklıdır.

Bu yapıtın aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Kapak tasarımı: Murat Özgöl

ISBN 978-975-14-1442-7

BİRİNCİ BASIM: Şubat 1986

YİRİMİ DÖRDÜNCÜ BASIM: Kasım 2025

Kitabın bu basımı 1000 adet yapılmıştır.

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul
Sertifika No: 10705

Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090
www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı ve cilt: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah., Matbaacılar Sitesi
4. Cad. No. 77, Bağcılar-İstanbul
Sertifika No: 44903 / Tel (212) 629 0615

*Bu çalışma Celâl Esad Arseven'in
anısına adanmıştır.*

ÖNSÖZ

Kanımızca, bir sözlük yazma işi her şeyden önce bir tercih yapma sorununu çözmeyi gerektirmektedir. Hele bu sözlük sanat üzerineyse, tercihlerin hangi doğrultuda olacağı sorunu daha da önem kazanıyor. Bazı teknik terimler dışında, pek çok kavramı tarafsız bir gözle ele alma olanağı pek yok. Sanata ilişkin öyle kavramlar var ki, bunları ancak, çoğu zaman karşıt nitelikteki görüşlerin birini “seçerek” açıklamak zorundayız. Bu seçim işlemi ise, çok doğal olarak, yazarların bir ölçüde de olsa bireysel görüşleri doğrultusunda yönlenecektir. Dolayısıyla, elinizdeki sözlüğün “tarafsız” olduğunu söyleyemeyeceğiz. Kaldı ki, böylesi bir tarafsızlığın, yani terimlerin çeşitli açıklama biçimlerinin bir tercih yapılmaksızın topluca aktarılmasının pek yararlı olduğuna da inanmıyoruz.

Dil sorunu tüm tercihlerimizin içinde önem açısından, belki de en başta geleni. Bu sorun, daha terimlerin seçiminde ortaya çıkmaktaydı. Örneğin, aynı kavram için bugün hem Öz Türkçe karşılıkları önerilmiştir, hem de bunların diğer dillerden alınmış karşılıkları var. Bu durumda elimizdeki ölçüt kullanım alanındaki genellik olmuştur. Biz elinizdeki çalışmada yaygın sözcüğün yeğlenmesi ve az bilinen sözcükten çok bilinene gönderme yapılması yoluna gittik. Kavramların açıklanması konusundaki tutumumuz da bundan farklı olmadı; yalnızca kullandığımız dilin onu en iyi anlatabilecek nitelikte olması ilkesini gözettilik. Bundan ötürü, kimi zaman “eskimiş” denebilecek sözcüklere başvurdüğümüz da oldu. Türkçe'nin sözcük haznesinden bir fedakârlıkta bulunmamak gerektiğine inanıyoruz. Bu tutumumuz yeni sözcükleri yadsıdığımız değil, “eskiler”den de vazgeçmediğimiz anlamına gelmektedir.

Bu sözcüğün içereceği terimlerin seçimi de, yine bir tercih yapmayı gerektirmekteydi. Seçimimizi yaparken, öncelikle, çalışmamızdan olanaklar oranında, geniş bir kitlenin yararlanması gerektiğini düşündük. Bu kitle yalnızca sanatla ilgilenenlerden oluşmuyor; yüksek öğrenim öğrencileri de kendi alanlarında kullanılan sanata ilişkin özel terimleri topluca bulabilecekleri bir kaynağa gereksiniyorlar. Dolayısıyla, sadece sanat tarihi ve mimarlık tarihiyle değil arke-

oloji ile ilgilenenler ve bir sanat dalında çalışanlar da burada aradıklarını bulabilmeliydiler. Ve hepsinden önemlisi, elinizdeki sözlük genel okuyucu için de yararlı olabilmeliydi. Söz konusu amaca ulaşabilmek çabasıyla, sözlüğün içerdiği madde sayısını olabildiğince geniş tuttuk. Bu yaklaşımın kaçınılmaz sonucu Türk Sanatı'nın buradaki en ağırlıklı alan haline gelmemesi oldu. Kendi kültürümüzü ilgilendiren kavramlara büyük bir ağırlık tanıdıysak da, çalışmamızda onun dışında kalan kültür çevreleri de ikinci plana itilmiş değildir. Bundan ötürü, okuyucu Uzakdoğu'ya, antikiteye ve Avrupa Sanatı'na özgü pek çok kavramı rahatça bulabilecektir.

Terimlerin açıklanmasında ise, ansiklopedilerle yarışma korkusu güdücü ilkemizdi. Okuyucunun bir ansiklopedide ya da bir el kitabında kolayca bulabileceği bilgileri özetleyip aktarmaktan kaçındık. Kullanıcı bu nedenledir ki, bu sözcükte örneğin, bir "Alman Sanatı" ya da "Çin Sanatı" maddesi bulamayacak. Tek tek olgular düzeyinde değil, kavramlar düzeyinde kalmaya uğraştığımızı öne sürebiliriz. Bu çaba elinizdeki sözlüğün hem en büyük "erdemini" hem de en zayıf noktasını oluşturmaktadır.

Bu sözlük bazı dostların yardımı olmaksızın, en azından çok şey yitirdi. Çeşitli yardım ve dahası önemli katkılarından ötürü İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık ve Sanat Tarihi Birimi elemanlarından Y. Mimar İlknur Aktuğ ve Dr. Günkut Akın'a, Y. Mimar Zeynep Aygen'e, Arkeolog Aksel Tibet'e, Seramik Sanatçısı Dilek Köksal'a ve Y. Mimar Aykut Köksal'a teşekkür borçluyuz. İTÜ Mimarlık Fakültesi'nden Y. Mimar Gülsün Tanyeli büyük bir özveriyle bize yardımcı oldu. Onun çabaları olmasaydı, bu sözlüğün baskıya hazır hale gelmesi herhalde olanaksızdı. Kendisine yönelteceğimiz teşekkürler yardımlarından fazlası içindir. Varlığını bu sözlüğün meydana gelişinde "causa sine qua non" sayıyoruz.

KULLANIMLA İLGİLİ NOTLAR

Bu sözlük genel sanat kavramlarının yanı sıra, resim, heykel, mimarlık, grafik sanatlar, fotoğraf sanatı, sahne tasarımı, bezeme ve süsleme, Türk geleneksel sanatları ile halk sanatına ilişkin terimleri içermektedir.

1. Terimlerin açıklanması

(a) Sözlüğün oluşturulduğu sırasında her terimin bağımsız ve ayrı bir madde olarak açıklanması yolu yeğlenmiştir. Aynı sözcükle yapılmış tamlamalar ve akraba kavramlar bile, bu ilkenin dışında ele alınmamışlardır. Örneğin, GİYOTİN PENCERE, PENCERE maddesinin altında bir alt-başlık olarak değil, bağımsız bir madde olarak yazılmıştır.

(b) Terimler açıklanırken yalnızca sanatla ilgili anlamları verilmiş, aynı sözcüğün başka anlamları çok daha yaygın bir kullanımı olsa bile belirtilmemiştir.

(c) Bu sözlük etimolojik nitelikte değildir. Dolayısıyla, terimlerin kökenleri çok seyrek bazı istisnalar dışında açıklanmamıştır.

2. Yazım

Sanat alanında kullanılan terimlerin büyük çoğunluğu “karma” diye nitelenebilecek bir özel dil oluştururlar. Bu dil ölü ya da yaşayan pek çok dilin bir karışımı gibidir. Dolayısıyla, yazım sorunu önemli hale gelmektedir. Bu sözcükte kökeni oluşturan her dil için aşağıda açıklanan biçimde bir yol tutulmuştur:

(a). Osmanlıca, Arapça ve Farsça sözcükler bugünkü Türkçe’deki okunuşlarına göre yazılmışlardır.

(b) Çince, Japonca ve Sanskritçe terimler için, Türkçe’de ayrı bir çevriyazım sistemi bulunmadığından İngilizce’deki yazım temel alınmıştır.

(c) Latince terimlerin Türkçe’de yaygınlaşmış bir kullanımı ve özel yazım biçimleri yoksa, özgün biçimlerinde yazımı yeğlenmiştir. Bu nedenle, örneğin, “hypocaust” yerine HİPOKAUST yazılmış, özgün

yazım da ayrıca verilmiştir. Buna karşılık, örneğin, “opus kementikium” değil, OPUS CAEMENTICIUM yazımı kullanılmıştır.

(d) Yunanca terimlerin yazımında, yine genelleşmiş bir ayrı Türkçe yazım yoksa, Yunanca sözcükler için önerilmiş olan Türk çeviriyazım sistemi kullanılmıştır. Bu, Milli Eğitim Bakanlığı'nın Klasikler dizisinde de kullanılan sistemdir. Söz konusu sistemde Yunan alfabesinin harfleri ve karşılıkları şöyledir:

Yunanca	Türkçe	Yunanca	Türkçe	Yunanca	Türkçe
Α . . . Α	Ι . . . Ι	Ρ . . . Ρ			
Β . . . Β	Κ . . . Κ	Σ . . . Σ			
? . . . Γ	Λ . . . Λ	Τ . . . Τ			
Δ . . . Δ	Μ . . . Μ	Υ . . . Υ			
Ε . . . Ε	Ν . . . Ν	Φ . . . Φ			
Ζ . . . Ζ	? . . . Κs	Χ . . . Χ			
Η . . . Η	Ο . . . Ο	Ψ . . . Ψ			
Θ . . . Θ	Π . . . Π	Ω . . . Ω			

(e) Diğer tüm diller için kendi köken dillerindeki özel yazım biçimi aynen kullanılmıştır. Türkçe’de ayrı bir yazımları yoksa, Almanca, Fransızca, İngilizce ve İtalyanca sözcükler bu yazım düzenine bağımlı kılınmışlardır.

3. Çizim Levhaları

Bazı terimlerin açıklamalarının görsel malzemeye başvurulmaksızın kavranabilir nitelikte olmaması nedeniyle kitabın sonuna 23 levhadan oluşan bir çizim ve resim bölümü eklenmiş ve maddelerde bu levhalara gönderme yapılmıştır.

SÖZLÜK

A-Z

A

ABA (*İng.* Aba). Bir tür yünlü kumaş ve bu kumaştan yapılan gocuk. Etnografik değer taşıyan bir **halk sanatı** ürünüdür.

ABACULUS (*İng.* Abaculus). Eski Roma'da yer mozaiklerini oluşturan küçük küp biçimli öğelere verilen ad. **Tessera** da denir.

ABACUS. *Bkz.* Abakus.

ABADANA. *Bkz.* Apadana.

ÂBÂDİ (*İng.* Manila paper). Eskiden özellikle değerli kitapların yazımında hat tatlarca kullanılan ve ipekten yapılmış, Hindistan'da üretilen bir tür kâğıt.

ABAJUR (*İng.* Abat-jour, lampshade). Ayaklı ve şapkalı aydınlatma ögesi.

ABAK (*İng.* Totem). 1. İslamık öncesi dönem Türklerinde **toteme** verilen ad. 2. *Bkz.* Abakus.

ABAKUS (*İng.* Abacus). Antik sütun başlıklarının en üstünde yer alan taş levha. Grek **Dor** başlıklarında kalın düz bir levha biçiminde, Grek **İyon** başlıklarında ve **Toksan**, Roma Dor ve Roma İyon başlıklarında alt kesimi silmeli kare biçimindedir. **Korint** ve **Kompozit** başlıklarda kenarları içbükey ve köşeleri pahlıdır. "Abak" da denilir. (*Bkz.* Levha XIV).

ABAKUS MAHMUZU. Abakusun köşesinde yer alan küçük çıkıntı. Özellikle İyon sütun başlıklarında görülür.

ABÂNİ. Açık sarı renkli, üzeri koyu sarı ipekle işli bir tür eski pamuklu kumaş. Hindistan ve Halep'te dokunurdu.

ABANOZ (*İng.* Ebony). Kara renkli, sert bir tropik ağaçtan elde edilen ahşap. Mobilyacılıkta kullanılır ve çok değerlidir.

ABATON (*İng.* Abaton). 1. Bir tapınak ya da kutsal alanın içine yalnız din adam-

larının girebildiği bölümü. Sözcük, seyrek olarak Antik Yunan tapınaklarının **aditon** denilen kesimi için de kullanılır. 2. Ortodoks kilisesinde **ikonostasi**-sin ana sahından ayırdığı koroyeri kesimi.

ARGİNE (*İng.* Glass, chrystal, mirror). Osmanlıcada cam, billur, sırça, ayna.

ÂBİTAD (*İng.* Monuments). Osmanlıcada **abide** sözcüğünün çoğulu.

ABİDE (*İng.* Monument, memorial). Eski dilde **anıt**.

ABİDEVİ (*İng.* Monumental). Osmanlıcada **anıtsal** anlamında sözcük.

ABRAKSAS (*İng.* Abraxas). MS 2. yy'dan başlayarak tüm Ortaçağ boyunca kullanılan bir tür tılsım. Değerli taş üzerine kazınmış bir "abraxas" sözcüğünden oluşur.

ABRAMTSEVO (*İng.* Abramtsevo). 1870 yılları dolaylarında demiryolu yatırımcılarından Sava Mamontov tarafından, Moskova yakınlarında kurulan Rus sanatçı kolonisi. Petersburg Akademisi'nin Avrupa'ya yönelik ve bürokratik tavrına karşıt olarak, Rus halk sanatı kaynaklarına eğilip esinini oradan almayı amaçladı. Valentin Serov, Mihail Wrubel, Isaak Levitan gibi ilerici ressamlar bu koloni bünyesinde yer aldılar.

ABSTRACTION CREATION (*İng.* Abstraction-Creation). 1930'larda Nazi Almanyası'ndan kaçarak Paris'e sığınan sanatçıların oluşturduğu bir grup. **Konstrüktivizm**'den **Süprematizm**'e dek tüm çağdaş akımların temsilcilerini içinde barındırmıştır. Grup üyeleri aynı adlı bir de dergi yayınlamışlardır.

ABSTRE SANAT. *Bkz.* Soyut sanat.

ACÂİB-İ SEB'A-İ ÂLEM (*İng.* Seven wonders of the world). Osmanlıcada **Dünyanın Yedi Harikası**. Ayrıca *Bkz.* Dünyanın Yedi Harikası.

ACOLTELLO (*İng.* Acoltello). İtalyanca olan sözcük, taş ya da tuğlayla balıksırtı düzeninde oluşturulmuş bir tür duvar örgüsü anlamına gelir. Antik Roma örgü tekniklerinden **opus spicatum** benzer.

ACTION PAINTING (*İng.* Action Painting). Amerikalı eleştirmen H. Rosenberg tarafından ortaya atılan sözcük, ünlü ressam J. Pollock'ın tutumunu tanımlamak için kullanılmıştır. Bu tür resimler klasik çizim ve boya yöntemleriyle değil, boyanın püskürtülmesi, damlatılması, serpilmesi vs. gibi eylemlerle oluşturulurlar. Dolayısıyla, yapıt bir ön-planlamanın sonucunda yaratılmaz; sanatçının spontane eylemlerinin dolaysız bir sonucudur.

ACUR (*İng.* Brick). Tuğla anlamında Osmanlıca sözcük.

AÇIK ALAN (*İng.* Open space). Kentsel çevrede yer aldığı halde, üzerinde inşaata girililmemiş, tarımsal işlevlere ya da rekreasyona hizmet eden alan.

AÇIK BÜRO (*İng.* Open Plan Office). **Tümel mekân** anlayışı doğrultusunda biçimlendirilmiş, kendi içinde odalara bölünmemiş, ancak, hafif panolarla görsel olarak ayrılmış mekânlardan oluşan büro türü. 1950'lerden beri tüm dünyada yaygın biçimde uygulanmaktadır.

AÇIKHAVA RESMİ (*İng.* Plain air). Ressamın atölyesi yerine, doğrudan doğruya doğa içinde çalışarak verdiği ürün. 19. yy'da ortaya çıkmış ve İzlenimci sanatçıların temel ilkesi haline gelmiştir. Ayrıca *Bkz.* Açıkta Çalışma.

AÇIK KOMPOZİSYON (*İng.* Open composition). Resim düzlemi üzerinde betimlenen gerçekliğin, gerçekte resmin sınırları dışında da sürüp giden doğal gerçekliğin bir parçası olduğu izlenimini verecek biçimde kompozite edilmesi.

Kapalı kompozisyonun tam karşıtı bir sanatsal davranış biçimidir. Açık kompozisyon, asıl gerçekliğin tüm öğelerini resim düzlemi içine sığdırmayı amaçlamaz. Tersine, böyle bir çabanın olanaksız olduğunu varsayar. Açık kompozisyon doğadaki gerçeklik düzleminin bir kesimini içeren bir çerçeve gibi de düşünülebilir. **Rönesans**'ın aksine, **Barok** açık kompozisyonu yeğlemiştir.

AÇIKLIK (*İng.* Span). Mimarlık ve inşaat mühendisliğinde bir kirişin **mesnet**leri arasında kalan kesiminin uzunluğu. Buna kiriş açıklığı da denilir.

AÇIK PIŞIRIM (*İng.* Open firing). Pişmiş toprak eşya yapımında kullanılan ilkel bir fırınlama tekniği. Pişirilecek keramikler önce güneşte kurutulduktan sonra, aralarına saman ve kuru dallar konarak dizilir, üzerleri yine dal ve saman vs. ile örtülüp bir baca açıklığı bırakılır. Altta yapılan bir delikten tutuşturulur. MÖ 6. binyıldan beri uygulanan bir tekniktir. Bugün de çanak çömlek yapımında uygulandığı görülür.

AÇIK SOFA. Anadolu-Türk evinde **sofa**, **hayat** ya da **sergâh** vs. gibi adlarla anılan mekânın bir türü. Açık sofa, **kapalı sofanın** aksine, dört yönden odalarla kapatılmış değildir. En fazla üç yönde oda bulunur ve en az bir yönden tümüyle dış mekâna açıktır. Açık sofanın en sık rastlanan türünde odalar sofanın uzun kenarlarından biri boyunca sıralanırlar; diğer uzun kenar üzerinde ise, ahşap taşıyıcılar dizilidir. Önceleri bu kesimde pencere vs. gibi saydam bir bölücü öge de bulunmaz, sofa ya doğrudan dış mekâna açılır ya da kışın geçici olarak kalın perdelerle kapatılırdı. 19. yy'da açık sofaların bazı yörelerde geniş camlı yüzeylerle kapatılmasına başlanmıştır.

AÇIK SOFALI. Anadolu Türk evi S. H. El-dem tarafından açık sofalı ve **kapalı so-falı** olmak üzere ikili bir sınıflama içinde incelenmiştir. Bugün bu sınıflama hemen hemen standartlaşmış gibidir. Söz konusu sınıflamada odaları bir **açık sofaya** eklenmiş olan ev tipi, "açık sofalı" diye adlandırılmaktadır. Genel olarak bu tipin daha eski olduğu, kapalı sofalı tipin ise 18. yy'ın sonlarında ortaya çıktığı söylenebilir.

AÇIKTA ÇATIŞMA (*İng.* Pleinairism). Atöl-ye dışında yapılan resim üretme etkinliği. 17. yy'dan önce bu tür bir davranış rastlanmaz. Ressam doğayı betimleyen bir sahne resmettiğinde bile, genel olarak bunu düş gücüne dayanarak atölyesinde gerçekleştirirdi. Ünlü İngiliz ressamı J. Constable (1776-1837) açıkta çalışmaya yönelen ilk sanatçılardan biridir.

AÇIK YUNAN HAÇI PLAN TİPİ (*İng.* Greek-cross plan). Eşit kollu bir haç biçiminde plan tipi. Antik Roma'dan beri kullanılan bir plan şemasıdır. Haçın kolları tonoz ya da çatı örtülüdür. Kesişme alanında ise, genellikle bir kubbe yer alır. En erken örneklerinden biri, Antakya'daki Aziz Babylas Martyrionu'dur (379). Orta ve Geç Bizans dönemlerinde pek görülmez.

AÇIT (*İng.* Opening). Pencere ya da kapı boşluğu.

AÇKI (*İng.* Burnishing). Keramik kap-ların dış yüzünün fırınlanmadan önce bir metal parçasının keskin kenarı kullanılarak perdahlanması. Bu teknik, **Antikite**'de çok sık uygulanmışsa da, günümüzde de kullanılır.

ADA (*İng.* Block of parcels). Kent içinde sokak ya da caddelerce dört yandan sınırlanmış alan. Yapılar ve bunları içeren parseller bu adaların içinde yer alır.

ADAK (*İng.* Votive). Çoktanrılı dinlerde ve Hristiyanlıkta tanrıyla bir isteğin yerine gelmesi için adanıp istek gerçekleşince tapınağa sunulan her tür eşya.

ADAK STELİ (*İng.* Votive stel). **Antikite**'de adak niteliğinde küçük **dikilitaş**, **stel**. Bir adağın gerçekleşmesi üzerine dik-tirilirdi.

ADA YAZMALARİ (*İng.* Ada manuscripts). Karolenjler dönemine ait bir minyatürlü yazmalar koleksiyonu. Batı Almanya'da Trier Kent Kitaplığı'nda bulunan bu kitaplar, Şarلمان'ın kız kar-deşi olduğu sanılan Ada tarafından armağan edilmiştir. "Karolenj Rönesansı" diye bilinen canlanma döneminin en ilginç örneklerindendirler. Özellikle minyatürleri açısından Geç Antik ve Erken Bizans sanatlarıyla bağlantılı bir sanat anlayışının ürünü olarak değerlendirilirler.

ADERANS (*İng.* Adherence). Farklı inşaat malzemelerinin birbirlerine yapışabilirlik derecesi. Örneğin, yüzeyi hafif paslı inşaat demirleri, betonarme içinde, normal demire oranla daha yüksek bir aderans gösterir.

ADİTON *Bkz.* Aditum.

ADİTUM (*İng.* Adytum). Eski Roma tapınaklarında gizli oda. Bu kesim yalnızca rahip ve rahibelere ait olup başkalarının buraya girmesi yasaktı. Aditum **apsidin** arkasında ya da altında yer alabilirdi.

ADORANT. Resim ve heykelde Hz. İsa'nın önünde secde eden ya da ayaklarına kapanan kişi figürü.

AEDİCULA. *Bkz.* Edikül.

AEGİC (*İng.* Aegis). Heykellerinde tanrıça Athena'nın göğsüne takılı bir plak biçiminde betimlenen yılanlar ve **gorgonla** bezeli bir obje. Tanrıça'nın **atri-büs**üdür.

AEROPITTURA (*İng.* Aeropittura). Fütü-

rizm'in geç dönem aşaması sayılan bir İtalyan resim akımı. Özellikle, modern yaşamın teknik yönüyle ve uçuş yaşantısının betimlenmesiyle ilgilendi. Akımının en etkin kişiliği olan Marinetti, "Aeropittura" adlı manifestosunu 1929'da yayınladı. Tato, Fillia, Munari, Dottori gibi ressamlar bu akım içinde yapıtlar verdiler. 1944'te Marinetti'nin ölümü ve İtalya'da Faşizm'in çöküşüyle birlikte ortadan kalktı.

AESTHETIC MOVEMENT (*İng.* Aesthetic Movement). "**Sanat sanat içindir**" düşüncesinin savunuculuğunu yapan bir geç 19. yy İngiliz sanat akımı. O. Wilde ve W. Pater akımın düşünsel destekçileri olmuşlardır.

AFİŞ (*İng.* Poster). Tanıtma ya da reklam amacıyla hazırlanmış yazılı ve resimli **grafik sanatı** ürünü.

Afiş bir sanat yapıtı olarak ancak **Art Nouveau** eylemiyle birlikte belirmiştir. Gerçekçi, daha 19. yy başından beri tanıtıcı ilanlar hazırlanmaktaydı ama bunları sanatsal nitelikte saymak olanaksızdır. Afişin "saygın" bir sanat yapıtı olarak onaylanması ise **Bauhaus**'un çabaları sayesinde olmuştur. Türk afiş sanatı, Almanya'da yetişen İ. Hulusi gibi sanatçılarla 1930'larda başlar. Bugün afiş, Türk Sanatı'nın dünya ölçüsünde başarılı olduğu birkaç alandan biridir. Bu dalda M. Ertel, B. Erkmen gibi sanatçılar yetişmiştir.

AGEL. Bedevi Araplar'ın başlığı olan kefiyeyi tutturmak için kullanılan düğüm-lü kordon.

AGGER (*İng.* Agger). Roma yollarının özel biçimde örülmüş temel sistemi ve her tür Roma yığma toprak inşaatı.

AGNUS DEI (*İng.* Agnus Dei). Hristiyan ikonografisinde Hz. İsa'yı başı haçlı bir haleyile çevrili bir kuzu biçiminde betimleyen simgesel resim.

AGORA (*İng.* Agora). Antik Yunan kentinin kamusal, yönetsel ve ticari merkezi niteliği olan alan. Çevresinde stoa, tapınak, bouleterion gibi yapılar yer alır.

AGRAF. *Bkz.* Kenet.

AGRANDIZMAN (*İng.* Blow-up, Enlargement). Bir fotoğrafçılık terimi. Bu fotoğrafı negatifinden **agrandizör** aracılığıyla fotoğraf kâğıdı üzerine büyüterek geçirme işlemi.

AGRANDİZÖR. Agrandizman işlemi-ni yapmayı sağlayan bir araç. Negatif film agrandizörde kendisi için yapılmış özel yere yerleştirilerek, görüntüsü ışık ve mercekler aracılığıyla fotoğraf kâğıdı üzerine yansıtılır. Bu işlemi banyo izler.

AGREGA (*İng.* Aggregate). Betonun hammaddelelerinden olan kum ve çakıl. *Agrega* çimento ve suyla uygun oranda karıştırılarak beton elde edilir.

AĞAÇ SUYU. Ahşap malzemede lif doğrultusu. "Suyunu kesmek" ya da "su-yuna dik kesmek" vs. gibi biçimlerde kullanılır.

AĞIL (*İng.* Sheepfold, halo). Koyun ve keçi sürülerinin barındırıldığı, çevresi çit ya da duvarla çevrili, üstü örtülü olmayan mekân.

AĞIRLIK KULESİ (*İng.* Counter-weight). Geniş açıklıklı kubbelerin yatay yüklerle yanlara doğru açılmasını önlemek amacıyla, kubbeyi taşıyan ayaklara üstten eklenen ek yükü yaratan mimari öğe. Büyük Osmanlı camilerinin önemli parçalarından biridir. Kubbeye örtülü, taştan örülmüş, masif bir silindirdir ya da çokgen tabanlı prizma biçimindedir.

AĞIRŞAK (*İng.* Spindle whorl, disk). Elle yün eğirirken kullanılan ve ucuna eğri-lecek yünün takıldığı ağırlık.

AĞTONOZ (*İng.* Net vaulting). **Gotik** mimarlıkta kullanılmış ve çok sayıda ka-

burganın kesişmesiyle oluşmuş ağ biçiminde **tonoz**.

AĞZIAÇIK. Osmanlı döneminde kullanılan kapaksız, vitrine benzer bir tür mobilya. İçine kitap vs. konurdu.

AHAR. Hattatlıkta kâğıt yüzeyi üzerine sürülerek kalemin kaymasını sağlayan nişasta ve yumurta akından yapılmış bir bileşim. Bu aharlama işlemiyle pürüzlü yüzey parlatılmış olurdu. Kâğıt aharlandıktan sonra **mührlenir** ve üzerine yazı yazılacak hale gelirdi. Bu tür bir kâğıt üzerinde yazı yazılırken yapılan yanlışları, hafif ıslak bir süngerle silerek düzeltmek olanaklıydı. Ahar, gerek bileşimi, gerekse de uygulanması bakımından yazı türlerine ve amaca göre değişik nitelikte olurdu. Bazen profesyonel aharcılar tarafından, genellikle de, hattatların kendileri tarafından yapılırdı. Bazı aharcılar ürettikleri kâğıdı damgalarlardı. Kâğıdın değerli olduğu çağlarda, ahar düzeltme ve aynı kâğıda defalarca yazma olanağı verdiğiinden dolayı, özellikle yararlıydı.

AHARLAMAK. Bir kâğıdın yüzeyine **ahar** sürmek eylemi.

AHARLI KÂĞIT. Yüzeyi **aharlan**mış kâğıt.

ÂHENK (*İng.* Lime). Osmanlıcada **ki-reç**.

AHENK (*İng.* Harmony). Eski dilde **uyum**.

AHŞAP (*İng.* Wooden, made of timber). Ağaçtan elde edilen malzemeyle yapılmış her tür ürün niteler. Ahşap yapı, ahşap kaplama, ahşap mobilya vs. biçimlerinde kullanılır.

AHŞAP BASKI ya da **AĞAÇ BASKI** (*İng.* Woodcut). Yüksek kazı tekniğiyle yapılan bir **kaziresim** türü. Resmi oluşturan çizgiler ahşap baskı levhası üzerinde zeminden yüksekte kalacak biçimde oyulur. Mürekkep bunlar üzerine sürülür ve basım sonucunda kâğıda geçer.

Avrupa'da 15. ve 16. yüzyıllarda yaygınlaşmışsa da, Çin ve Türkistan'da çok daha eskiden beri kullanılırdı. **Ksi-lografi** de denilir.

AICA. Association Internationale des Critiques d'Arts (Uluslararası Sanat Eleştirmenleri Derneği) sözcüklerinin kısaltılmış biçimi.

AIOL BAŞLIĞI (*İng.* Aeolic capital). Yunan mimarlığının Arkaik döneminde, bugünkü Batı Anadolu'nun kuzey kesiminde yer alan Ailolia'da geliştirilmiş bir tür sütun başlığı. İlk **volüt** biçimi ile **İyon** sütun başlığının prototipini oluşturur. Klasik dönemde ortadan kalkmıştır. (*Bkz.* Levha IV).

AJUR (*İng.* Open-work). Ahşap, mermer ya da taş levhaları kafes biçiminde oyarak bezeme.

AJURLU (*İng.* Open-work). Çini, seramik ya da porselen eşya üzerinde görülen desenli delikler biçiminde bezeme.

AKAÇ (*İng.* Drain pipe). Bir yüzey üzerinde biriken yağmur suyunu oradan uzaklaştırmaya yarayan oluk, boru ya da kanalcık. "Dren" de denilir.

AKAÇLAMA (*İng.* Drainage). Toprak yüzeyi üzerindeki suyun açık ya da kapalı kanallarla akıtılıp uzaklaştırılması işlemi. "Drenaj" da denir.

AKADEMİ (*İng.* Academy). Sözcüğün kökenini, içinde Platon'un ders verdiği Atina yakınlarındaki Akademos'un bahçesi oluşturur. **Rönesans**'la birlikte Ortaçağ'ın **lonca** düzeni yıkılınca, sanat eğitiminin öğretim kurumları içinde verilmesi bir zorunluluk haline geldi. Bu amaçla kurulan yeni okullara akademi adı verilecekti. Bir okul niteliğindeki ilk sanat akademileri Fransa'da 17. yy'da kuruldu. 19. yy'da etkinlikleri iyice artıp tüm dünyaya yayılan akademiler, 20. yy'da, özellikle **Bauhaus**'un kuru-

luşundan sonra güçlerini büyük ölçüde yitirdiler. Geniş ölçüde **Antikite** geleneği üzerinde yoğunlaşan ve gittikçe daha tutuculaşan akademiler, böylelikle ya ortadan kalkacak ya da çağdaş bir yönelimi benimsemek zorunda kalacaklardı. Türkiye'nin tek akademisi 1883'te kurulan İstanbul Devlet Sanatlar Akademisi'dir. Uzun yıllar Fransız geleneğini sürdüren okul, 1930 ve 1968'de geçirdiği reformlarla çağdaşlaştırılmış, 1983'te de Mimar Sinan Üniversitesi adıyla yeniden örgütlenmiştir.

AKADEMİK (*İng.* Academic, academical). İlerici bir çabanın ürünü olmayan, genelgeçer ilke ve kurallara doğrultusunda oluşturulmuş sanat yapıtının niteliği.

AKADEMİZM (*İng.* Academicism). Akademizm sözcüğü, bir sanat dalında her türden yeni atılımı yadsıyarak, değişmez olduğu varsayılan onaylanmış, standartlaşmış ilke ve kurallara uygun olarak çalışmak anlamında kullanılır. Yeni sanatsal arayışlara karşı çıkan bir tutumu ifade ettiği için, sözcük olumsuz niteliktedir.

AKAJU (*İng.* Acajou). Kerestesi mobilyacılıkta kullanılan, tropik iklimde yetişen bir tür değerli ağaç.

AKANT (*İng.* Acanthus). Yaban enginarı yaprağı biçiminde bir bezeme örgesi. İlk kez Antik **Yunan Sanatı**'nda kullanılmış, Avrupa'da 19. yy'ın sonuna kadar uygulanması sürmüştür. Özellikle **Korint** sütun başlıkları üzerinde görülür. (*Bkz.* Levha XV).

AKARET. Osmanlıcada kiraya verilerek gelir getiren yapılar.

AKARSU. Platin üzerinde bir dizi pırlantadan oluşan bir tür گردانlık.

AKASYA (*İng.* Acacia). Sarı, yeşil çizgili, sert ve sıkı dokulu, kerestesi mobilya-

cılıkta kullanılan bir tür ağaç.

AKÇAAĞAÇ (*İng.* Maple). Kerestesi sarı ya da pembe beyaz renkli, parlak ve dağınık gözenekli bir tür ağaç.

AKÇA TAHTASI. Eskiden üzerinde madeni para sayılan, dikdörtgen biçiminde, bir kenarı oluklu tepsi.

AK ÇİNİ. Beyaz astarlı, kırmızı hamurdan yapılmış erken dönem Osmanlı keramiği. Bezemeleri siyah, kobalt mavisi, firuze ve patlıcan moru gibi renklerde olur. "Milet İşi" diye de bilinir.

AKHEIROPOİETOS (*İng.* Acheiropoietos). Yunancada "elle yapılmamış" anlamına gelen sözcük, Hristiyanlıkta insan emeğinin ürünü olmayıp mucizevi biçimde yaratıldığı varsayılan kutsal resimleri anlatır. Özellikle, çok erken dönemlerde yapılmış İsa ve Meryem ikonlarıyla ilgili bir tür söylenceler oluşmuştur.

AKIM (*İng.* Trend, movement). Ortak sanatsal görüş, davranış ve tutum özelliği gösteren sanatçı veya sanat yapıtlarının içinde gruplandığı kategori. "Akım" sözcüğü genelde Modern Sanat içindeki farklı anlayışlar söz konusu olduğunda kullanılır; önceki dönemler için "üslup" sözcüğü tercih edilir. Örneğin, **Gotik**, **Rönesans**, **Barok** birer üslup olduğu halde, **Kübizm**, **Gerçeküstçülük**, **Brütalizm** birer akımdır.

AKIŞKAN ÇİZGİSİELLİK (*İng.* Streamlining). Hiçbir keskin köşeye yer verilmeksizin yalnızca pürüzsüz eğrisel yüzeyler oluşturacak biçimde tasarlanmış **endüstri tasarımı** ürünlerini niteleyen. Böylesi ürünler bir çakıltaş kadar kaygan ve çoğunlukla aerodinamik biçimlerde. 1930'lu ve 1940'lı yıllarda ünlü tasarımcı N. Bel Geddes tarafından yaygınlaştırılan akışkan çizgisellik, bu dönem Amerikan endüstri tasarımının da ana eğilimini oluşturur. Bugün-

Bu sözlükte sanatla doğrudan ya da dolaylı biçimde ilişkili 4000'den fazla madde bulacaksınız. Resim, heykel ve mimarlıktan, endüstri tasarımı ve grafik sanatlara, fotoğrafçılıktan geleneksel Türk sanatlarına uzanan kapsamıyla elinizdeki çalışmanın önemli bir gereksinmeyi gidereceği söylenebilir.

Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü aynı zamanda alışagelmışin sınırlarını zorlamayı da denemektedir. Maddelerin oldukça geniş bir bölümü bugüne dek görüle gelenden farklı bir bakışla yazılmış, üstelik kimi maddelerde eleştirel bir yöntem uygulanmıştır. Kullanıcıya üzerinde söylenebilecek her sözün söylendiği, durağan bir sanat dünyası sunmaktan kaçınma çabasının sonucudur bu.

Öte yandan sanatsal olgular tartışılabilir niteliktedir. Tümünde olmasa bile, elinizdeki sözlüğün pek çok yerinde söz konusu gerçeği göz ardı etmekten bu nedenle kaçınmaya çalışıldı. Daha da önemlisi, okuyucu sanat evreninin tümünü bir sözlük kapsamında bulabileceği yanılgısına düşürülmedi.

Bu kitap, yalnızca bir başlangıç ve bir kılavuz olma özelliği taşıyor.

www.remzi.com.tr

ISBN 978-975-14-1442-7

9 789751 414427

KDV'den muaf